

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА СПІЛКА «ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНСОРЦІУМ»
КЗ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
КВНЗ «ХАРКІВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г. С. СКОВОРОДИ

Освіта збереже Україну!

Матеріали І Всеукраїнських Прокопенківських читань

(10 червня 2022 року)

м. Харків

Головний редактор:

БОЙЧУК Юрій – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Редакційна колегія:

АСТАХОВА Катерина – доктор історичних наук, професор, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»;

БЄЛОВА Людмила – доктор соціологічних наук, професор, директор ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, президент громадської спілки «Харківський університетський консорціум»;

БАШКІР Ольга – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, голова РМУ ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

БЕРЕЖНА Світлана – доктор філософських наук, професор, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ГОЛОБОРОДЬКО Костянтин – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ДОВЖЕНКО Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЛУК'ЯНОВА Лариса – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

ПОКРОСВА Любов – кандидат педагогічних наук, доцент, ректор КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»;

ПОНОМАРЬОВА Галина – доктор педагогічних наук, професор, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»;

ПОНОМАРЬОВА Наталія – доктор педагогічних наук, професор, декан фізико-математичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди ;

ЦАПКО Алла – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЧЕРНІКОВА Інна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ШАПОВАЛОВА Олена – начальник редакційно-видавничого відділу ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 6 від 15 червня 2022 року)*

Освіта збереже Україну! : матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань, Харків, 10 черв. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. – Харків, 2022. – 399 с.

У збірнику відображено тези I Всеукраїнських Прокопенківських читань, присвячених ушануванню пам'яті доктора педагогічних наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, заслуженого працівника народної освіти України, Почесного громадянина м. Харкова Прокопенка Івана Федоровича. Він містить роздуми і спогади, пов'язані з постаттю великого педагога сучасності, його думками про націєтворчу місію Вчителя, роль педагогічних університетів як унікальних освітньо-виховних і культурно-духовних центрів підготовки вчителів.

Матеріали стануть у пригоді науковцям, учителям, докторантам, аспірантам, викладачам закладів вищої освіти, практичним працівникам у галузі освіти.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	145
Калюжна Т. Г.	
МЕНТАЛЬНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ ЯК БАЗИС СТІЙКОСТІ ОСВІТЯН	149
Кін О.М., Жванія Т.В.	
УДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ	152
Комісова Т.Є., Коваленко Л.П.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИКЛАДАННЯ ПОНЯТТЯ «ЛАНДШАФТНЕ РІЗНОМАНІТТЯ» НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ	157
Коптєва Т.С.	
FEATURES MENTALITY AND METHODS OF EDUCATION	161
Suzanna Mykolaivna Kots, Vitaliy Pavlovich Kots	
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ	169
Коченгіна М.В.	
ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ-ПАТРІОТА В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	176
Купіна І.О.	
ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПТИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У СВІТОГЛЯДНІЙ СИСТЕМІ ІВАНА ПРОКОПЕНКА	179
Левченко Н. М.	
АКТУАЛЬНІСТЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ	186
Лугова М.С.	
МУЗИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ ТА КИТАЇ: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ	191
Лі Хайцзюань	
САМООСВІТА ЯК ЗАПОРУКА ЖИТТЄВОГО УСПІХУ	194
Майстриук І.С.	
ІНТЕГРОВАНЕ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В НУШ: СВІТОГЛЯДНИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ	197
Маленко О.О., Муслієнко О.В.	
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: НОВІ ПРІОРИТЕТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	203
Малихіна О.Є.	
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ОСВІТИ	207
Малярєва А.А.	

**ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПТИ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У
СВІТОГЛЯДНІЙ СИСТЕМІ
ІВАНА ПРОКОПЕНКА**

Левченко Н. М.

доктор філологічних наук, професор

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна, e-mail: NatLevchenko@meta.ua

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6916421>

Доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник народної освіти України Іван Федорович Прокопенко усе своє життя присвятив педагогічній діяльності. Невтомна праця на освітній ниві була метою його життя, що засвідчується часто повторюваним гаслом: «Освіта збереже Україну!», – і тисячами випускників університету, для яких це гасло стало способом життя.

Наукові зацікавлення Івана Прокопенка окреслювалися площинами економічної теорії та історії економічної думки в Україні, економічної освіти, філософії освіти, педагогічних технологій навчання та виховання, сакральним обрамленням яких була творчість філософа й просвітителя Г.С. Сковороди. На перший погляд таке поєднання різновекторних наукових зацікавлень викликає, принаймні, запитання, відповіді на які містяться в біографії Івана Прокопенка, який народився в селі Васильки Лохвицького району Полтавської області, що знаходиться неподалік сотенного містечка Чорнухи Лубенського полку, що нині на Полтавщині, місця народження українського гуманіста XVIII століття Григорія Сковороди. Поза сумнівом, життєстверджувальні ідеї видатного земляка з раннього дитинства мали вплив, хай і позасвідомий, на формування світоглядної системи Івана Прокопенка. До того ж з 1980 року по 2020 рік він був ректором Харківського національного педагогічного університету, який носить ім'я

Григорія Савича Сковороди. Протягом сорока років невтомної праці на освітній і керівній ниві від першого до останнього дня І. Прокопенко уже свідомо вивчав творчість Григорія Сковороди, плідно працював сам і спонукав працювати очолюваний ним науково-педагогічний та студентський колективи на вшанування пам'яті українського філософа й популяризації його творчості.

В одній зі своїх останніх статей І. Прокопенко писав: «Філософська і педагогічна творча спадщина Г. С. Сковородина належить Україні і світові, а сам він збагатив кожного із нас і продовжує ділитись і розумом, і серцем, ведучи невидиму бесіду про вічне, сенс життя, світ, людину, навчання і виховання.

Еманация сковородинівської думки із самого початку і до тепер супроводжувалася потужним випромінюванням, і не дивно, що Слобожанщина і прилеглі до неї регіони самі стали носіями, охоронцями і генераторами пасіонарної енергії, від якої започаткувалася сковородинівська інтелектуальна традиція» [3, с. 81].

Сковородинівські ідеї І. Прокопенко втілював у більшості своїх науково-педагогічних праць, у доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, у виступах на різноманітних освітніх і виховних заходах для студентів.

У світоглядній системі Івана Прокопенка, у його публічних виступах проявлялися майже всі філософські концепти Григорія Сковороди: три світи світобудови, зокрема макрокосм – Всесвіт, мікркосм – людина, Біблія – світ символів, самопізнання, щастя, дві натури, «сродна» праця та ін.

Вивчення форм і способів проявлення філософських концептів у світоглядній системі І. Прокопенка має перспективу створення наукової праці великого формату, а, можливо, і не однієї. У статті спробую окреслити лише найбільш поширені ідеї Г. Сковороди у науковій і публічній парадигмах І. Прокопенка.

Комунікативні практики світоглядного, національно-патріотичного,

гуманістичного та ін. спрямувань в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди, завдяки яким активізується історична пам'ять соціумів, відіграють важливу роль у вихованні майбутніх вчителів.

Одним із таких активаторів є жива етика великого українського літературного філософа Григорія Савича Сковороди. Його ідеї стали підґрунтям створення унікальної атмосфери, сприятливої для розгортання різних форм освітньої та виховної діяльності в гуманістичній площині. Для І. Прокопенка феномен Г. Сковороди був потужним джерелом життєвого і педагогічного натхнення. На його думку, «почесне звання сквородинівця має екзистенційний смисл, адже жити за Сковородою означає обирати непростий шлях відповідальної незалежності та служіння не тільки абстрактному людству, а конкретним людям. Сковородинівець вже за своїм визначенням має бути просвітителем, Вчителем у високому значенні цього слова. Освітні заклади, особливо педагогічні університети виконують місію продовження і розвою сквородинівської традиції» [2, с. 5].

Основним надбанням у творчій спадщині Г. Сковороди І. Прокопенко вважав філософію людини, без знання якої не можливо виховати справжнього педагога.

Особливе місце у власній екзегетичній практиці Г. Сковорода дійсно відводив інтерпретації образу людини як мікрокосму, другого світу, створеного Богом, у який Він вклав часточку Себе. На думку автора, третій, символічний світ, а саме Біблія, зібрав фігури, символи, типи, образи небесних, земних і пекельних фактів як пам'ятки, що ведуть до розуміння вічної природи, всі прояви якої загадково представлені в природі смертної людини. Наполягання Сковороди на еманатії Бога в людині виявлялося у твердженнях про отождошення істини, людини і Бога.

Отже, Сковорода поціновує людину як універсальний символ життя, як посередника поміж небом і землею, як персоніфікацію божественної енергії. Запозичивши з античної традиції концепцію мікрокосму, згідно з якою тіло й

душа людини вважається замкнутою і цілісною системою, що в ній відображається макрокосм, Сковорода розглядає людину як виразника основних космічних принципів і вибудовує ідею тожсамості мікро- і макрокосму. Екзегет розглядає людину, як космічний прототип світотворення, як мікрокосм, як маленький всесвіт.

Майже на кожному заході з патріотичного виховання студентів, що проводяться мною регулярно у лютому-жовтні кожного року і присвячуються героям Майдану і сучасної російсько-української війни, у своєму вступному слові І. Прокопенко, говорячи про полеглих героїв-захисників, наголошував, що із загибеллю кожного героя зникає не просто людина, а заходить за обрій цілий світ, а, можливо, навіть маленький всесвіт.

І. Прокопенко завжди підтримував ініціативи викладачів щодо проведення наукових сквородинівських конференцій, читань, круглих столів, заходів художньо-мистецького спрямування, заохочував студентів до участі в них, до публікації наукових статей, до краснавчої, культурно-просвітницької роботи, до участі у волонтерському проекті «SkovorodaFest», таборі студентського активу «Сквородинівська родина лідерів». Таку діяльність науково-педагогічних працівників і майбутніх вчителів тодішній ректор вважав різноманітним форм екзистенційної зустрічі зі Сковородою, що набувала ознак трансісторичного філософсько-освітнього діалогу.

Г. Сковорода в людини вбачав дві натури: брехливу плоть та істинну душу: «Есть тѣло земляное и есть тѣло духовное, тайное, сокровенное, вѣчное» [4, с. 175]. Життєвий шлях людини – це шлях її удосконалення, наближення до образу Христа. Однак, «не преобразишся ты из земнаго в небеснаго потоль, поколь не увидиши Христа, потоль, поколь не узнаеш, что есть истинный человек?» [4, с. 137]. Г. Сковорода називав справжньою людиною ту людину, яка усвідомила, що «істинною не бывала плоть никогда: плоть и лож – все одно, и любящий сего идола сам таков же; а как ложь и пустош, то и не человек» [4, с. 137]. Людині часто важко звільнитися від ваги земного матеріального буття, Г. Сковорода дорікає їй за

це: «Видишь одно скотское в тебѣтѣло. Не видишьтѣладуховнаго. Не имѣешь жезла и духа к двойномураздѣленію» [4, с. 170].

Саме духовний потенціал людини, зокрема вчителя, на думку І. Прокопенка, є запорукою виховання української нації. «Сучасна генераціяукраїнців, народжених під знаком Г. С. Сковороди, навчена його послідовниками, незабаром, – наголошував він, – визначатиме долю нації і спрямовуватиме своїзусилля на оновлення українського суспільства. Вони є багатством нашої Батьківщини, її людським капіталомі безцінним скарбом, який потребує любові і постійного піклування» [3, с.82].

Високо цінував людину Г. Сковорода, на його думку, знайти в собі істинну людину можна лише шляхом пізнання самого себе: «Познать себе самага, и сыскать себе самага, и найти человек – все сіе одно значит» [4, с. 159]. Ба більше, пізнати свою власну природу – всеодно, що знайти в собі Бога. «Сей-то естистинный человек, предвѣчному своему отцу существом и силою равен, един во всѣх нас и во всякомцѣльый, его же царствію нѣстьконца» [4, с. 191].

Лише пізнавши власну природу, можна приступати до досягнення інших галузок істини, серед яких чільне місце посідає теорія«сродної праці», згідно з якою праця людини має відповідати її здібностям. Здібності людини засвідчують її унікальність, несхожість з іншими особами, надають їй право на власний моральний шлях і особисту свободу в дочасному житті, окреслюють основу її індивідуальної ідентичності.

Людина здобуває духовну свободу, коли займається не лише тим, що їй подобається, а й до чого має здібності. Гармонія людини зі справою, якою вона займається, є запорукою її особистої свободи. Таким простим рецептом унікальної формули щастя й свободи, спираючись на геніальність ідей Григорія Сковороди, ділився зі студентами й колегами І. Прокопенко.

Григорій Сковорода своім життєвим прикладом мудреця, що подорожує, зумів показати важливість духовного і нікчемність матеріального і тим самим вказав шлях до свободи, що засвідчує найавторитетніший

сковородинознавець професор нашого університету Л. Ушкалов: «Ідеться не лише про його науку – ідеться про його спосіб існування, бо навіть славетна автоепітафія нашого філософа “Світ ловив мене, та не спіймав” – то не що інше, як радикальний маніфест свободи» [5, с. 24]. М. Попович розглядав ідею свободи в творчості відомого гуманіста в тандемі з гідністю «як основною засадою життя» [1, с. 250] з огляду на те, що гідність людини найповніше виявляється в її вільному самовираженні.

Роздуми І. Прокопенка про глибокий вплив концепту свободи Г. Сковороди на особистість і націю сьогодні, коли Україна протягом кількох місяців переживає гарячу фазу російсько-української війни, що точиться уже дев'ятий рік, війни загарбницької з боку Росії, яка цілеспрямовано знищує міста, руйнує будівлі, музеї, серед яких і Національний літературно- меморіальний музей Г. Сковороди, вбиває і гвалтує людей, ба більше, дітей, посягає на незалежність нашої держави і позбавляє права на свободу кожного громадянина, набувають особливої ваги. Зокрема він зазначав: «Феномен Сковороди, під знаком якого зростає і зміцнюється дух свободи, знаходить своє втілення у розбудові незалежної України. Г. С. Сковорода, так само, як колись Сократ у древній Греції, навчав молодь не тільки виборювати свободу, а й жити у її просторі, будуючи гідне майбутнє для своїх нащадків. У його творчому доробку було тільки одне знаряддя – гуманістичне виховання. Одночасно він був неперевершеним майстром непрямого повідомлення про безмежні можливості, які відкриває перед людиною позитивна свобода.

Настанови Г. С. Сковороди своїм сучасникам і нащадкам – це шлях від серця до серця, що надає таким комунікаціям відтінку, але не за закритими дверима, а в горизонтах громадянського суспільства, відкритого для всіх. Кожен, хто бодай один раз побував учасником такої комунікації, відчув близькість духу і буття, серце великого філософа і педагога, знайшов свого Сковороду, встановив свої з ним стосунки і веде з ним дружню «сродну» бесіду про справжнє, гідне і щасливе людське життя» [3, с. 81].

Отже, спостерігається світоглядна кореляція обох мислителів щодо ідеї свободи. У Сковороди – це ідея «сродної праці» як можливість самопізнання, отримання права відчувати насолоду від діяльності відповідно до власних здібностей і йти шляхом свободи. У І. Прокопенка – це ідея позитивної свободи, гуманістичної комунікації від серця до серця в межах «сродної» бесіди з Г. Сковородою, побудови вільної, незалежної України, де будуть жити звідчуттям свободи наші нащадки.

Література

1. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ: Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.
2. Прокопенко І. Г. С. Сковорода і сквородинівці. *«Освіта і доля нації»: І. Кант та Г. Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах : Мат. XV міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 вересня 2014 р.)* / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2014. С. 4–6.
3. Прокопенко І. Філософсько-освітні імплікації Г. С. Сковороди у науковій спадщині академіка Зязюна І. А. *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів : матеріали 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 травня 2020 р.* / заг. ред. О. Г. Романовський ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХП», 2020. С.81-84.
4. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 576 с.
5. Ушкалов Л. Сковорода, Шевченко, фемінізм... : статті 2010–2013 років. Харків : Майдан, 2014. 312 с.